

Lamerica

I *Lamerica* ställs ett samhälle som delar in människor i "vi" och "dom" mot tankar om solidaritet i en radikal humanistisk tradition. Filmen utgör en rik källa till förståelse av dagens samhällsprocesser.

Åldersrekommendation:

Åk 9 / Gymnasiet

En filmhandledning av Annika Thor

Minns ni Benettonreklamens bild av ett albanskt flyktingfartyg i en italiensk hamn, någon gång efter kommunistregimens fall i färjan av 90-talet? Bilden visar ett skepp överlastat med kryllande, myllrande människor. En del av dem är på väg langs fartygssidorna ner i vattnet för att försöka ta sig i land.

Med skarp blick för vad som rör sig i tiden hade Benettos skickliga reklamare funnit en nyhetsbild som fångade det rika Västeuropas rädsla för flyktingströmmen från Östeuropa och den tredje världen. En överblickbar, anonym massa ombord på ett sjunkfärdigt fartyg, människor desperata nog att riskera livet för att nå sitt mål – det var den skräckvision som fäste världens uppmärksamhet på det lilla, fattiga postkommunistiska Albanien.

I slutscenen av Gianni Amelios film *Lamerica* återkommer bilden av det albanska emigrantfartyget. Men nu är perspektivet ett annat. Tillsammans med filmens huvudperson, den unge italienaren Gino (spelas av Enrico Lo Verso från Amelios förra film, *Barntjuven*) befinner vi oss ombord på skeppet, mitt bland de hoppfulla och ängsliga männen, kvinnorna och barnen. Vi vet lika lite som de vad som väntar dem vid ankomsten till Italien. Kommer de att släppas i land? Eller ska de sändas tillbaka? Men vi vet att var och en av dem bär på en dröm, en dröm som är unik men samtidigt gemensam.

Ginos resa

Lamerica skildrar, liksom *Barntjuven*, en resa. Gino, en knappt 30-årig italiensk yuppie, kommer till Albanien tillsammans med sin chef för att överta en skofabrik. Där ska de tillverka eleganta italienska skor, påstår de. Men i själva verket har deras företag inte för avsikt att tillverka någonting alls med fabriken skrotfärdiga maskinpark. De är bara ute efter de generösa bidrag som den italienska staten beviljar företag som investerar i det underutvecklade Albanien.

För att planerna ska gå i lås behöver italienarna de albanska myndigheternas godkännande. För detta krävs i sin tur att det nybildade italiensk-albanska företaget har en albansk styrelseordförande. Efter att ha träffat ett antal kandidater, som alla kan misstänkas vara ute efter att lura dem, bestämmer de sig för att söka reda på en garanterat hederlig person, en gammal man utan materiella intressen. I ett före detta arbetsläger för politiska fångar, som nu fungerar som "ålderdomshem", finner de en gamling som faller dem i smaken. De försäkras om att Spiro kan det enda som kommer att krävas av honom, nämligen skriva sin namnteckning, skaffar honom en kostym och visar upp honom på industriministeriet. Därpå placerar de honom på en institution som drivs av nunnor.

Ginos chef reser hem och lämnar Gino kvar för att ordna de sista detaljerna. Men oväntade problem uppstår. Industriministeriets tjänstemän vill träffa "ordföranden"

ytterligare en gång, och när Gino ska hämta Spiro på nunnornas hem är han borta. Han tog tåget för att resa hem, säger hemmets vaktmästare, som fått överta den gamles kostym.

I sin exklusiva, hyrhjulsdrivna Suzuki ger sig Gino av för att leta reda på Spiro. Han finner honom medtagen på ett sjukhus, där en läkare berättar att den gamle mannen talat italienska med henne och uppgivit ett italienskt namn.

Gino tar Spiro med sig i bilen för att återvända till Tirana. Under ett uppehåll blir alla fyra hjulen stulna, och i ett obehagat ögonblick kliver Spiro på en överfull buss. Gino måste följa efter och kan inte hindra bussen från att köra med dem båda som passagerare.

Bussen, visar det sig, är på väg mot hamnen i Durres, där passagerarna hoppas kunna få plats på en båt mot Italien. Men de albanska myndigheterna har bestämt sig för att stoppa massflykten och beslagtar bussen.

Under den mödosamma färden tillbaka till Tirana får Gino klart för sig vem "Spiro" egentligen är: en siciliansk bondgrabb som under andra världskriget skickades som soldat till det ockuperade Albanien. Utan att ens veta i vilket land han befann sig deserterade han för att resa hem till sin fru och nyfödde son. I femtio år har han suttit i fånglägret, så småningom betraktad som en bland många albanska politiska fångar. Själv har Spiro ingen aning om hur lång tid som gått, utan tror att han själv är tjugo år och sonen tre, eller kanske fyra. Han tror också att han hela tiden befunnit sig i någon för honom okänd del av Italien, och han har bara en enda önskan: att resa hem. När han får veta att Gino också är från Sicilien sätter han sitt hopp till honom. För att hålla honom lugn lovar Gino att föra honom hem.

Under resan lyckas Gino få telefonkontakt med sin chef och får veta att deras albanska projekt spruckit. "Ordföranden" behövs inte längre, och själv har Gino fått sparken. Han lämnar Spiro på ett före detta hotell, som övertagits av hemlösa familjer, och tar sig ensam till Tirana. På väg in till sitt hotell grips han av polisen och sätts i häkte.

Det visar sig att den korrupte ämbetsman på industriministeriet som godkänt det italiensk-albanska skoföretaget är arresterad. En vänlig, bildad poliskommissarie erbjuder sig att släppa Gino "i väntan på rättegång", på villkor att han skriver under en bekännelse som kan fälla ämbetsmannen. Gino kan visserligen inte få sitt pass och tillhörigheter tillbaka, "men i Albanien saknar alla dokument", säger den vänlige polisen.

I filmens slutscen befinner sig Gino alltså ombord på ett emigrantfartyg, på väg mot Italien. I de slitna kläder som han fått i utbyte mot sina egna i fångelset ser han ut som vem som helst av albanerna ombord. Men han är inte den ende italienaren på fartyget; Spiro är också ombord. Nu tror han sig vara på väg till "Lamerica" - USA. Trots att det innebär fortsatt skilsmässa från hustrun och sonen är han full av hopp. I det nya landet ska de bygga sig en framtid - han själv, Gino och alla de andra emigranterna.

Ett civiliserat samhälle

Lamericas förtexter beledsagas av ett avsnitt ur en journalfilm som skildrar den italienska erövringen av Albanien år 1939. I flimrande svartvita bilder ser vi

Mussolinis soldater marschera, hälsade av jublande folkmassor, medan speakerrösten berättar om hur det fascistiska Italien bringar civilisationens välsignelser till det fattiga albanska folket.

Från journalfilmen klipper Amelio till hamnen i Durres, 1991. En orolig folkmassa väntar utanför grindarna till Italienfärjans tilläggsplats. "Italien, Italien, du är världen!" ropar de. En korrekt, kostymklädd man är den ende som släpps igenom. Han är de båda italienska företagens albanske tolk och kontaktman, på väg att möta dem vid färjan. När deras bil passerar griper ett tiotal albaner tillfället att tränga sig igenom grindhålet, trots att poliserna försöker mota bort dem med våld. På väg mot Tirana berättar tolken om kommunisttiden, då Albanien "var som ett fängelse". Nu behöver landet kapital, säger han. "Kapitalet kommer", svarar Gino kort.

1939 utplånade Mussolinis militärmakt Albanien som självständig nation. På 90-talet är imperialismen mer subtil, men i grund och botten lika hänsynslös. Gino, hans chef och andra italienska företagare utnyttjar möjligheterna att berika sig själva på albanernas bekostnad, medan de precis som fascisterna hävdar att de verkar för folkets bästa. Liksom albanerna då till en början lät sig bländas av de välputsade stövlarna och den klingande marschmusiken, förförs de nu av de mjuka italienska skorna och de medryckande locktonerna från italiensk TV.

Fascisterna sade sig föra civilisationen till ett fattigt, okunnigt folk som levt under en efterbliven despoti. På ungefär samma sätt betraktar Gino och hans chef människorna i det postkommunistiska Albanien – fattiga, smutsiga, oupplysta. Själva är de bärare av såväl civilisationen i form av kunskap och kompetens, som dess yttre tecken – eleganta kläder och en häftig bil.

Men, visar oss filmen, den form av kunskap och kompetens som Gino förfogar över är av mycke begränsat värde. Gino kan handskas med ting; och med människor, så länge de uppträder på ett rationellt och förutsägbart sätt. Har är van att ge order till hela världen. När världen inte längre lyder hans order blir hans vredesutbrott maktlösa som ett barns.

Spiro, och flertalet av de albaner som Gino möter under sin resa, besitter en annan form av kunskap om livet och om mänskliga relationer. De förmår anpassa sig till skiftande omständigheter och handla efter situationens krav. Till skillnad från den egoistiske Gino tar de hänsyn till andras behov och uppträder solidariskt och värdigt.

Vad är egentligen civilisation? Frågan ställs på sin spets då Gino förhör av polisen. Gino, och kanske även publiken, förväntar sig en brutal förhørsledare, men möter en blid man som talar utmärkt italienska och diskuterar konstskatterna i Florens' kyrkor (något som Gino säkerligen aldrig intresserat sig för). När polismannen ifrågasätter det moraliska i det italienska företagens affärsmetoder försvarar sig Gino med att Albaniens ekonomi befinner sig i ohjälplig kris. "Albaniens ekonomi är död", replikerar polismannen, "men i civiliserade länder kastar man inte liken åt hundarna."

I en intervju med anledning av *Barntjuven* sade Gianni Amelio att dagens Italien "har givit upp varje önskan att fungera som ett civiliserat samhälle". Mot bilden av ett "apatiskt och förblindat" Italien, där solidaritet och mänsklig värdighet saknas, ställer Amelio i *Lamerica* en folklig tradition av medmänsklighet och ömsesidig hjälp. Den

är lika levande hos Spiro, för vilken tiden stått stilla i femtio år, som bland de ännu okorrumperade albanerna.

"Kommunismen sade att alla var lika", säger Ginos chef till de kvinnliga arbetarna i skofabriken. Hans eget budskap är att människor är olika – olika som kroppens skilda delar, var och en med sin givna uppgift men alla lika nödvändiga.

Ojämligheten är given av naturen. Att chefen och hans medhjälpare Gino representerar huvudet är för självklart för att ens behöva sägas.

Den uppdelning av människor i olika kategorier, i "vi" och "dom", som uttrycks i chefens tal, ligger också bakom det rika Europas syn på "flyktingproblemet". I Ginos ögon är albanerna inte individer, utan en obehaglig massa, en främmande sort som i grunden skiljer sig från honom själv. Så visar oss Amelio dem också till en början i filmen. Det dröjer innan individer börjar framträda ur folkmängden och få ansikten och röster. Utvecklingen kulminerar i slutscenen, där kameran länge vilar på det ena ansiktet efter det andra, fångade känslans finaste skiftningar i ögon och uttryck.

För Spiro däremot liknar dagens albaner människorna på hans ungdoms Sicilien.

Trots att de talar ett främmande språk (som Spiro uppfattar som en italiensk dialekt) är de hans likar. Deras emigrantdröm är välbekant för honom. Den är densamma som mer än femtio år tidigare förde hans föräldrar och miljoner andra européer till "Lamerica": fattiga människors dröm om ett värdigt liv med arbete, mat och tak över huvudet; om frihet från otrygghet och förtryck; om en bättre framtid för barnen.

Att bli människa

Gino är ett barn av sin miljö och sin tid. Han är egocentrisk, arrogant och otålig, en omogen människa som inte förmår se eller lyssna till sin omgivning. Han är ovan att handskas med känslor, både sina egna och andras, och saknar förmåga till empati. I början av filmen uppträder han hänsynslöst på gränsen till brutalitet. När den gamle mannen kissat på sig i Ginos fina bil trycker Gino ner hans huvud mot sätet, som om han vore en olydig hundvalp.

I Ginos ögon är Spiro till en början en motbjudande och förvirrad gubbe, nödvändig för skofabriksprojektet men utan värde som människa. Men genom deras påtvingade samvaro upptäcker Gino Spiros milda, kärleksfulla och uppriktiga väsen, som väcker för länge sedan bortglömda känslor inom honom själv.

En vändpunkt inträffar när Spiro berättar sitt livs historia, och Gino förstår att den gamle tror att han är ung och har en ung hustru och en liten son som väntar på honom. Gino kan inte handskas med den smärtsamma berättelsen, utan kastar klumpigt och brutalt sanningen i ansiktet på Spiro. Men han ångrar sig, försöker trösta Spiro med en bit mat och accepterar i fortsättningen Spiros verklighetsbild, som är nödvändig för honom.

Mötet med Spiro blir livsavgörande för Gino. Med Martin Bubers termer blir Spiro det Du som väcker Ginos Jag till liv. Relationen gör honom till människa.

Det handlar inte om någon omvändelse eller total personlighetsförändring. Långt fram i filmen när de ska dela hotellrum, lägger sig Gino utan att ens tänka på saken i den enda sängen och låter gamlingen sova på golvet. Men något viktigt har ändå hänt. För första gången känner Gino omsorg om en annan människa. När han fått beskedet om att projektet är nedlagt förmår han inte bara lämna Spiro åt sitt öde. Å andra sidan är han inte beredd att ta med honom till Italien och ta fortsatt ansvar för

honom. Som en kompromiss försöker han köpa Spiro ett hem på det före detta hotellet.

Man kan se Ginos resa som en nedstigning eller en initiation i det mänskliga tillståndet. Besöket i "ålderdomshemmet" i början av filmen är som en visit i Dantes *Inferno*, där skugglika gestalter rör sig hotfullt i en omänsklig miljö. Under sin resa ställs Gino och Spiro inför den ena svåra och skrämmande situationen efter den andra – polisen attackerar deras buss, en man dör på det lastbilsflak där de färdas sammanträngda med många andra, de saknar mat och dryck. Gino vet inte hur man ska handskas med det okända, men som en blid Vergilius visar Spiro honom vägen genom avgrunden.

Främlingar visar sig också vänliga och hjälpsamma mot Gino, trots hans arroganta attityd. Det obehag och förakt som han känt inför albanerna avtar efter hand. Längre känner han sig överlägsen dem, i kraft av sin nationalitet, sin samhällsposition och sina ägodelar. Men i slutet av filmen, när han förlorat allt, är han faktiskt deras jämlike. Hans jobb, hans bil, hans fina kläder, passet som bevisar hans nationalitet – alla yttre tecken på hans identitet är borta.

Nedstigningen till underjorden är i myterna en nödvändig övergångsrit. Den som vistats på botten och blivit avklädd allt kan återfödas till ett nytt liv. När Gino lämnar fängelset, klädd i en albansk medfånges slitna kavaj, ser han ut som vem som helst av människorna på gatan. Men hans ansikte är förändrat, mer levande och känsligt. Under natten, medan Gino väntar på att det ska bli dags att gå ombord på fartyget till Italien, råkar han höra en ung flicka som lär några andra barn italienska. "Bröd. Sång. Kärlek", säger hon; ord för de mest elementära av människans fysiska och känslomässiga behov. "Sko. Skepp. Hav." Gino lyssnar, som om han hörde sitt eget språk för första gången.

Ombord på fartyget ser vi till en början Gino som en ensam gestalt bland myllret av människor. Men så upptäcker han Spiro, som redan börjat omge sig med vänner och som bjuder in Gino att komma och sitta hos honom. Ett efter ett framträder ansiktena ur mängden, vart och ett med sin unika mänsklighet, olika men ändå lika.

Den humanism som genomsyrar *Lamerica*, liksom *Barntjuven*, har en djup tradition i italiensk kultur. Inom efterkrigslitteraturen representeras den av författare som Carlo Levi och Elsa Morante, inom filmen av neorealistiska regissörer som Roberto Rossellini och Vittorio De Sica, men också av nutida filmskapare som Ettore Scola och bröderna Taviani.

Gianni Amelio ställer denna radikala humanistiska tradition i relation till 90-talets verklighet, i Italien och i Europa. Hans filmer är en källa till kunskap om och förståelse av dagens stora samhällsprocesser, samtidigt som de aldrig förlorar den enskilda människan ur focus.

Fakta om Albanien

Albanien är ett litet land, något mindre än Dalarna, på Balkanhalvön söder om det f d Jugoslavien och nordväst om Grekland. På andra sidan Adriatiska havet ligger Italiens sydostspets.

Befolkningen på omkring 3 miljoner människor är ganska homogen. Etniska albaner lever även i Kosovoområdet, som tillhör Serbien.

Albanien har alltid legat i skärningspunkten mellan olika stormakter, språk och religioner. Tidvis har landet varit självständigt, men oftast har det kontrollerats av bl a serber, bulgarer, turkar och italienare.

1912 utropades Albanien som självständig stat. Under första världskriget ockuperades landet i olika omgångar, och efter kriget fick Italien ett avgörande inflytande. Trots ett nationellt uppror ett par år efter kriget blev Albanien under 20-talet allt mer beroende av det fascistiska Italien. Redan innan Mussolinis trupper 1939 besatte landet, var det de facto en italiensk koloni.

Efter Italiens kapitulation 1943 ockuperades Albanien under drygt ett år av tyskarna. I november 1944 lyckades de albanska partisanerna, utan utländsk hjälp, befria hela landet. Partisanernas och det albanska kommunistpartiets ledare Enver Hoxha blev president och behöll makten fram till sin död 1985.

Till en början var det kommunistiska Albanien mycket beroende av Titos Jugoslavien. 1948 uppstod en brytning som ledde till djup fiendskap. I stället sökte den albanska ledningen stöd hos Stalin, men efter hans död försämrades relationerna mellan Albanien och Sovjetunionen. Albanien lämnade Warszawapakten och Comecon och stod ensamt i Europa, med bara Kina som bundsförvant.

När Kina på 70-talet närmade sig USA och försökte förbättra relationerna till Jugoslavien, tog Albanien avstånd även från Kina. Från slutet av 70-talet och i drygt tio år framåt var landet i det närmaste helt isolerat.

Trots Albanien isolering ledde östblockets sammanbrott i slutet av 80-talet till att även den albanska kommunistregimen föll. Landet öppnades för utländska, främst italienska, investeringar. Tusentals albaner försökte lämna landet för att ta sig till det hägrande paradiset i väst.

Källa: Nationalencyklopedin

Böcker:

Buber, Martin; *Jag och Du*. Dualis Förlag 1990

Levi, Carlo; *Kristus stannade i Eboli*. Bokomotiv 1981. (Filmd av Francesco Rosi 1980.)

Morante, Elsa; *Historien*. Norstedts 1979.

Filmer:

Barntjuven. Gianni Amelio 1992

Cykeltjuven. Vittorio De Sica 1949

En alldeles särskild dag. Ettore Scola 1980

Padre Padrone. Paolo & Vittorio Taviani 1981

Produktionsuppgifter:

Italien 1994

Originaltitel: *Lamerica*

Manus & regi: Gianni Amelio

Foto: Luca Bigazzi

Klippning: Simona Paggi

Kostym: Liliana Sotira, Caludia Tenaglia

Musik: Franco Piersanti

I rollerna

Gino - Enrica Lo Verso

Fiore - Michele Placido

Spiro - Carmelo di Mazzarelli

Selimi - Piro Milkani

Selimis kusin - Elida Janushi

Fängelsedirektör - Sefer Pema

Pojken som dör - Nikolin Elezi

Ismail - Marian Pietrj

Polis - Besim Kurti

Den lilla flickan - Esmeralda Ara

Tekniska uppgifter

Speltid: 115 min

Format: Cinemascope

Ljudsystem: Dolby Stereo Digital

Censur: 11 år

Översättning: Marianne Marty

Svensk premiär: 8.9.95

Distribution

Folkets Bio, Box 2068, 103 12 Stockholm

Tel 08-545 275 23

fax 08-545 275 27